

Zondebokken

Nee, een pestkop was ik niet tijdens mijn schooljaren, en het slachtoffer van aanhoudend pestgedrag ben ik gelukkig ook nooit geweest. Maar er zijn genoeg situaties geweest waarin ik mijn mond hield of meelachte met de groep als een ander werd gepest. Ik kan nog steeds met het schaamrood op de kaken terugdenken aan opmerkingen die werden gemaakt over sterke lichaamsbehandling bij een klasgenote, over brillen en beugels, of over het feit dat een fietsslot om de nek van een andere klasgenote werd gehangen waar ze de hele dag mee rondliep – op slot, en te klein om over het hoofd af te doen. Ik had een leuke middelbare schooltijd, die bepaald werd door een hechte en vrij stabiele groep vrienden en vriendinnen. En hoewel er binnen die groep ook stevig uitgehaald kon worden als men vond dat je bezoek aan de kapper een mislukt uiterlijk tot gevolg had, of als je van de groep afwijkend gedrag vertoonde, functioneerde de groep ook als een veilige buffer tegen de rest van de school en de rest van de wereld. Van 'eigen groep eerst' had ik nog nooit gehoord, maar het was terugkijkend wel waar het vaak op neerkwam. Ondanks de schaamte kan ik nu ook met enige compassie terugkijken op de kwetsbare adolescenten die we destijds waren. Samen voelden we ons sterk, maar individueel stelden we niet veel voor. Hoe groter de onzekerheid, des te belangrijker het was om bij de groep te horen.

Van zwakke docenten is bekend dat zij soms pestgedrag laten bestaan in hun klas omdat het hen zelf uit de wind houdt. Als groepstherapeuten hebben we geleerd dat we bij zondebokvorming in de groep de agressie van het slachtoffer weg dienen te delegeren naar onszelf en vervolgens de bron van de agressie moeten onderzoeken. We kunnen alleen maar hopen dat dit ook altijd daadwerkelijk gebeurt; een onzekere of beginnende groepstherapeut zal waarschijnlijk minder snel ingrijpen dan een ervaren en zekere collega bij zondebokvorming.

Ook buiten het schoolplein, het klaslokaal of de groepstherapie ruimte is zondebokvorming een veel voorkomend mechanisme. In de politiek wordt er listig gebruikgemaakt van dit fenomeen: creëer een gemeenschappelijke vijand (vluchtelingen, migranten 'die onze huizen, banen en vrouwen inpikken', 'kutmarokkanen', boeren of klimaatactivisten) en relateer dit met oncontroleerbare cijfers aan economische achteruitgang, wachttijden in de zorg en slecht onderwijs, en je hebt een groep kiezers aan je gebonden. Op internationaal niveau gebeurt hetzelfde: bestempel alle Koerden als terrorist en je hebt een vrijbrief om in je buurland een dertig kilometer brede zone aan je eigen land toe te voegen. Steun rebellen die streven naar onafhankelijkheid in de grensregio van een naburig land, pik een schiereiland in, en blijf volhouden dat dit

gebeurt in het belang van de nationale veiligheid. De rest van de wereld kijkt even sputterend toe, en gaat vervolgens weer over tot de orde van de dag.

Bill Roller, die op het komende voorjaarscongres van de NVGP zal spreken, beschrijft in zijn artikel hoe de zondebokvorming in het Stanford Prison Experiment niet spontaan tot stand kwam, zoals we lang hebben moeten geloven, maar door interventies van de taakleider (Phillip Zimbardo) gestuurd werden. Niet alleen geeft hij hiermee een uiterst relevante correctie aan, hij maakt ook de vertaalslag van dergelijk leiderschap naar de landelijke politiek in de VS. Als de Task Leader van de VS vanuit het Witte Huis angst zaait en zich agressief uit met als doel zondebokken te creëren, wordt dat de norm die ook elders in het land gaat gelden. Roller stelt dat we niet mogen zwijgen in aanwezigheid van agressieve zondebokvorming, maar verantwoordelijkheid moeten nemen om de democratische en humanitaire waarden van onze samenleving te beschermen. Naast dit interessante en maatschappelijk relevante en actuele artikel van Bill Roller, vindt u ook een bijdrage van Melyn Leszcz in dit nummer. Naar aanleiding van impressies van de masterclass die hij in maart van dit jaar verzorgde op het NVGP-congres, reflecteert hij over zijn eigen rol en zijn ervaring in deze masterclass. Met deze twee internationaal befaamde groepsgrootheden gaan we over grenzen, niet alleen letterlijk in de zin van lands- en taalgrenzen, maar ook inhoudelijk kijken we hiermee verder dan de grens van de therapie-setting. De groepsdynamiek die we zo goed kennen van onze eigen therapie-

groepen, is natuurlijk ook te vertalen naar groepsprocessen in de maatschappij. Bill Roller antwoordde op de vraag van Mark van der Meer (2018) of groepspsychotherapeuten politiek actief moeten zijn: 'Hoe kunnen we dat niet zijn?' Hij pleit voor nauwere samenwerking tussen groepstherapeuten en sociaal psychologen, iets wat in Nederland ook zeker geen vanzelfsprekendheid is. Haal het interview er nog eens bij, dat geeft ongetwijfeld ook een mooie context voor zijn lezing op 27 maart 2020 in Driebergen. Ook in het boek van David Morgan, *The unconscious in social and political life*, in onze rubriek 'Voor u gelezen' door Monique Leferink op Reinink helder samengevat, worden psychologische fenomenen als angst voor het vreemde (of vreemden), splitsing, projectie, vernietigingsangst, narcisme, collusie en nog veel meer in een maatschappelijke context geplaatst, en wordt ook besproken hoe we met meer verbinding, nieuwsgierigheid, verdieping van kennis en een besef van de historische context het tij kunnen keren en van angst naar vertrouwen kunnen komen. En in dezelfde rubriek bespreekt Ton Haans het boek *Diversiteitscompetentie* van auteurs Hoffman en Verdooren. De neiging om verschillen tussen mensen te verklaren vanuit hun etnische of nationale culturen of religie leidt gemakkelijk tot wederzijds onbegrip, aldus Haans in zijn bespreking. Interculturele communicatie is altijd intermenselijke communicatie. Door voortdurend aandacht te hebben voor de maatschappelijke context en de basisbehoeften van alle mensen, kan dat onbegrip gereduceerd worden. En onze columnist Sandra Schruiver beschrijft hoe groepen die bestaan uit leden die verschillende

organisaties representeren niet alleen elkaars verschillen moeten verdragen, maar er zelfs op moeten kapitaliseren. Het accent op de maatschappelijke context in dit nummer betekent niet dat we de groepstherapie in engere zin verwaarlozen. Natuurlijk gaat het in dit nummer ook nog over therapiegroepen: de Radically Open Dialectical Behavior Therapy en psychodrama voor kinderen.

Tot slot: eerder werd in dit tijdschrift (Koks & Steures, 2017) aandacht besteed aan een ambitieus plan: het opstellen van praktijkrichtlijnen voor groepsbehandeling in de ggz in Nederland. Inmiddels is dit omvangrijke werk klaar (met hulde aan Rob Koks en Pepijn Steures en alle overige auteurs) en voor eenieder toegankelijk gemaakt op de website van de NVGP.

Arnout ter Haar

Literatuur

Koks, R. & Steures, P. (2017). Praktijkrichtlijnen groepsbehandeling. *Groepen. Tijdschrift voor groepsdynamica & groepspsychotherapie*, 12(4), p. 7-14.

Meer, M. van der (2018). Bill Roller: 'Er is geen andere keuze dan politiek actief zijn.' *Groepen. Tijdschrift voor groepsdynamica & groepspsychotherapie*, 13(4), p. 11-16.
